

ОЦІНКА В БУХГАЛТЕРСЬКОМУ ОБЛІКУ

Правильна оцінка об'єктів обліку суттєво впливає на достовірність оцінки фінансового стану підприємства. У зв'язку із цим, проблема оцінки в бухгалтерському обліку є досить актуальною. Саме праці вітчизняних і зарубіжних вчених, з проблем оцінювання об'єктів обліку, нормативно-законодавчі акти України, що регулюють бухгалтерський облік та складання фінансової звітності підприємств, є методологічною основою дослідження. Теоретичні методи пізнання (абстрагування й узагальнення, аналізу і синтезу, індукції й дедукції та інші методи продукування понятійного знання) використовувалися для узагальнення теоретичних і методологічних засад оцінки в обліку активів, зобов'язань та капіталу. Для аналітичних досліджень застосовувалися методи табличного подання та порівняння інформації. Розглядаються сучасні підходи до проблеми оцінки об'єктів бухгалтерського обліку і статей фінансової звітності. Обґрунтовується доцільність вести облік за історичною вартістю, а статті фінансової звітності наводити за оцінкою на дату складання звітності. У зв'язку з оцінкою розглядається амортизація необоротних активів, як процес систематичного повернення до обігу авансованих раніше коштів, на придбання (виготовлення, поліпшення) основних засобів і нематеріальних активів, шляхом зарахування суми їх зносу до витрат виробництва. Тому, пропонується амортизувати лише фактично понесені витрати, тобто, не амортизувати безоплатно отримані необоротні активи і різні дооцінки.

Ключові слова: оцінка; історична вартість; вартість на звітну дату; теперішня вартість; основні засоби; нематеріальні активи; необоротні активи; амортизація; користувачі фінансової інформації.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими практичними завданнями. Прагнення вчених знайти спосіб достовірної оцінки активів, зобов'язань і власного капіталу призвели до появи різних методів оцінки. Усі ці методи мають право на існування, але, відповідно до сутності бухгалтерського обліку, не кожен з методів оцінки відповідає змісту бухгалтерського обліку, тому не може відобразитися на рахунках бухгалтерського обліку. Отже, варто визначити, за якою оцінкою активи, у тому числі й необоротні активи, доцільно відображати на рахунках бухгалтерського обліку, а за якою оцінкою їх варто подавати до звітності.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Значний внесок у дослідження питань оцінки в бухгалтерському обліку, на різних історичних етапах здійснили: італійські вчені – Б.Котрульї та Л.Пачолі, Ф.Беста – засновник венеціанської школи; французькі вчені – А.Гільбо та Е.Леоте; німецькі вчені – Г.Аугшпурґ, Б.Больцано, П.Гернстнер, Ф.Гюґлі, В. Ле Кутре, І.Коверо, Г.Лейбніц, Ф.Ляйтнер, Г.Нікліш, Р.Пассов, Р.Райш, Г.Рем, Г.Сімон, А.Шеффле, І.Шер, Е.Шмаленбах, Р.Фішер, Г.Хольцер; російські вчені – К.Арнольд, І.Ахматов, І.Вавілов, І.Валицький, Л.Гомберг, О.Гуляев, Ф.Єзерський, Є.Мудров та ін.

Вагомий внесок у розвиток теорії оцінки в бухгалтерському обліку здійснили вчені – Н.Арінушкін, О.Галаган, В.Григор'єв, Н.Кіпарісов, М.Корінько, Н.Леонт'єв, Л.Ловінська, В.Макаров, Н.Малюга, П.Німчинов, О.Рудановський, Я.Соколов, С.Татур, Г.Тітаренко, З.Туякова, Н.Урбан та інші.

Не зважаючи на вагомий внесок зазначених дослідників та цінність отриманих ними результатів, залишається низка невирішених питань щодо проблем оцінювання в бухгалтерському обліку.

Постановка завдання. Мета статті враховує теоретичний аналіз загальної моделі оцінювання активів, зобов'язань та капіталу підприємств, за сучасних умов української економіки, в тому числі, з урахуванням особливостей об'єктивного процесу реформування вітчизняної облікової системи, відповідно до міжнародних стандартів, а також розроблення практичних рекомендацій з оптимізації процесу оцінки об'єктів обліку. Для досягнення зазначеної мети в статті запропоновані для вирішення такі завдання:

- проаналізувати роль та місце оцінки в системі бухгалтерського обліку;
- визначити сутність та види оцінок необоротних активів у процесі їх кругообігу на підприємстві;
- визначити, як впливають різні види оцінок активів та зобов'язань, капіталу на бухгалтерський баланс;
- окреслити нові напрямки відображення інформації щодо оцінки активів, зобов'язань та капіталу на сучасному етапі розвитку економіки, відповідно до запитів користувачів.

Викладення основного матеріалу. Зміст і призначення бухгалтерського обліку – у визначенні, вимірюванні, реєстрації, накопиченні, узагальненні, зберіганні та передачі інформації щодо діяльності підприємства зовнішнім та внутрішнім користувачам для прийняття рішень. Під час реєстрації кожна господарська операція відображається за цінами на момент здійснення операції. Це забезпечує

достовірне визначення фінансового результату діяльності підприємства, за той чи інший період, відповідно до цін цього періоду. Однак, на фінансовий стан впливає не лише фінансовий результат діяльності підприємства, а й умови, за яких діє підприємство: інвестиційна привабливість підприємства, його позиція на ринку, інфляція, надзвичайні події та багато іншого. Внаслідок цього може змінюватися ціна об'єктів обліку. Особливо це стосується необоротних активів, тобто активів, що використовуються на підприємстві тривалий період часу, протягом якого, під впливом багатьох факторів, може суттєво змінитися вартість цих активів. Місце оцінки в системі бухгалтерського обліку у взаємозв'язку із завданнями бухгалтерського обліку зображено у таблиці 1.

Таблиця 1

Місце оцінки в бухгалтерському обліку суб'єкта господарювання*

Завдання бухгалтерського обліку	Місце оцінки в системі бухгалтерського обліку
1. Збереження майна власника	Забезпечення визначення вартості існуючого майна, через розрахунок його у грошовому вимірнику
2. Формування повної, правдивої, достовірної інформації щодо діяльності суб'єкта господарювання та його фінансового стану	Дозволяє об'єктивно відображати факти господарського життя
3. Контроль за доцільністю здійснення господарських операцій	Надання об'єктам спостереження кількісного та вартісного вираження, що забезпечує ефективний контроль
4. Формування інформації для цілей управління	Звітність підприємства, де інформація узагальнюється у формі грошового вимірника на дату звітності

*Джерело: розроблено автором

Отже, за допомогою оцінки, разом з іншими елементами методу бухгалтерського обліку, забезпечується виконання основних його завдань. Так, завдання збереження власності господарюючого суб'єкта може бути виконане за допомогою простої реєстрації господарських операцій, але надання об'єктам спостереження вартісного вираження забезпечує більш ефективний контроль за наявністю та рухом цінностей; забезпечення інформацією управлінського персоналу передбачає складання звітності, у якій інформація узагальнюється у грошовому вимірнику.

Оцінка займає важливе значення не лише у бухгалтерському обліку господарюючого суб'єкта, а й, в цілому, у всій системі бухгалтерського обліку, її правильність відіграє велику роль під час зіставлення балансів декількох підприємств за різні звітні періоди. Якщо оцінка є стабільною, довготривалою, то вона дає можливість порівнювати баланси господарюючих суб'єктів різних галузей за довготривалий період. Також вона впливає на прийняття рішень управлінським персоналом. Адже вибір базової оцінки необоротних активів у бухгалтерському обліку є методологічною основою визначення підходів та способів обчислення вартості таких об'єктів бухгалтерського обліку, а отже, здійснює вплив на зміст показників звітності [2].

Вирішуючи на практиці конкретне завдання оцінки активів, бухгалтер, насамперед, керується своєю професійною логікою, а не формальним застосуванням правил. На рисунку 1 зображено фактори, що впливають на порядок застосування тих чи інших прийомів оцінки об'єктів бухгалтерського обліку.

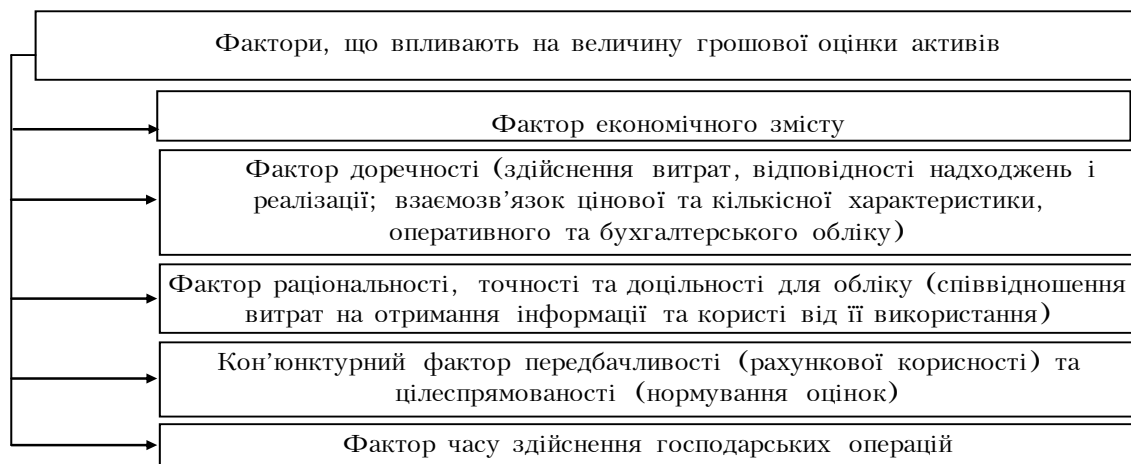

Рис. 1. Фактори, що впливають на оцінювання активів і зобов'язань

Як засвідчує світова практика, для того щоб управління підприємством було ефективним, необхідно навчитися управляти його вартістю, але для цього, у першу чергу, необхідно визначати вартість об'єктів, що належать до цілісного майнового комплексу.

Оскільки різні люди по-різному розуміють значення слова «оцінка», тому не дивно, що вартісна оцінка має, у багатьох випадках, суб'єктивний характер, а визначення вартості є досить суперечливим питанням. Тому дуже важливо, щоб сторони, що беруть участь у процесі, наприклад, передачі права власності, з самого початку розуміли, які цілі вони прагнуть досягти, і не лише у зв'язку із внутрішнім суперечливим характером цього заходу, але й у зв'язку з тим, що підходи до оцінки розрізняються, залежно від обставин. До числа найбільш розповсюджених підходів, що застосовуються окремо або сукупно, належить оцінка за фактичною собівартістю, ліквідаційною вартістю, відновленою, балансовою та поточною вартістю.

Чинна бухгалтерська практика сьогодні визнає два найбільш поширені у світі підходи до оцінки вартості активів підприємств.

Перший підхід враховує пооб'єктну (предметну або індивідуальну) оцінку активів підприємства та його зобов'язань, і другий – оцінку сукупної вартості активів (рис. 2), її ще називають оцінкою бізнесу або оцінкою підприємства як цілісного майнового комплексу.

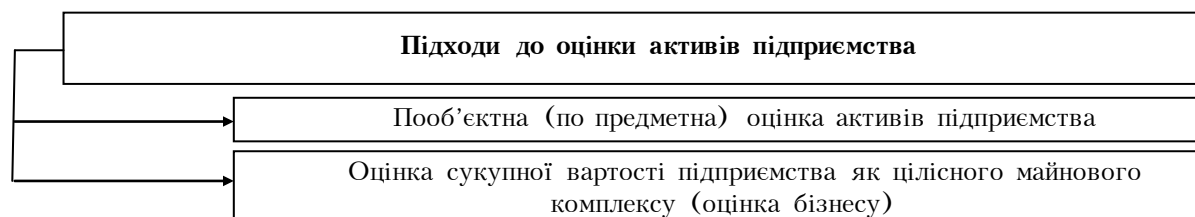

Рис. 2. Підходи до оцінки активів підприємства

За пооб'єктної оцінки активів підприємства важливе значення мають не загальні економічні погляди, а специфічні бухгалтерські методи оцінки:

- оцінка об'єктів, що формуються на рахунках бухгалтерського обліку, а не вартісне вимірювання абстрактних економічних категорій;
- розгляд об'єктів обліку, в межах балансу і поза ним, їх безпосередня оцінка шляхом особливих розрахунків: калькуляційних, кошторисних, планових та стандартизованих;
- відображення результатів оцінювання на бухгалтерських рахунках і поступове їх балансування за визначеними сумами;
- підхід до оцінки в контексті «надходження на баланс», «перебування на балансі», «вибуття з балансу»;
- різниця оцінювання амортизованих і не амортизованих активів, отриманих витрат за звітний період.

Концептуальні підходи й методи оцінки об'єктів обліку можуть бути згруповані до чотирьох типів оцінки (рис. 3): за собівартістю або сумою витрат; за сучасною (ринковою) вартістю; за експлуатаційною придатністю; на підставі капіталізації прибутку, що одержується. Кожний з цих підходів, у свою чергу, може бути деталізований.

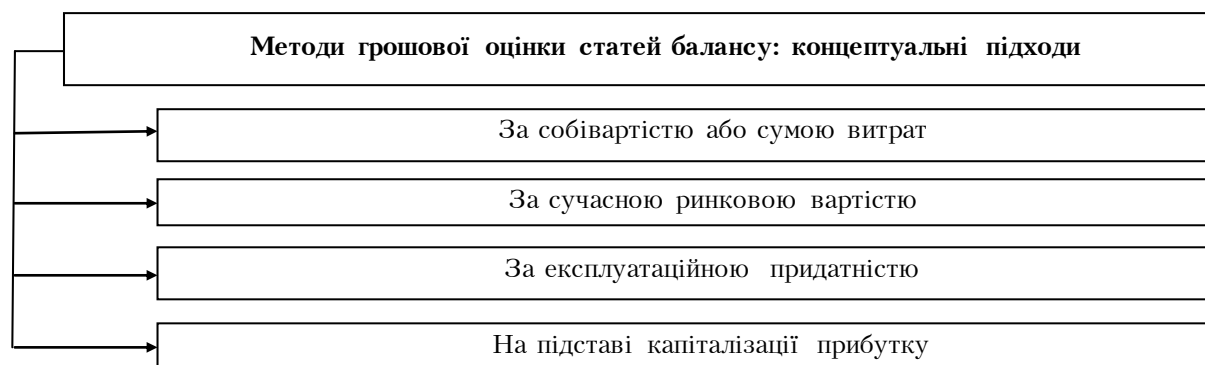

Рис. 3. Підходи до оцінки активів підприємства

Під час методу оцінки статей балансу за собівартістю або за сумою витрат, варто розрізняти майнові цінності, що надійшли на підприємство ззовні, і предмети, створені в межах самого підприємства. У першому випадку говорять про оцінку за купівельною вартістю (або вартістю придбання), у другому – про оцінку за вартістю виготовлення (рис. 4).

Рис. 4. Види оцінок статей балансу за собівартістю або за сумою витрат

Обидва види оцінок є обліковими, оскільки дозволяють визначити вартість майнових цінностей за даними бухгалтерського обліку.

Оцінка за собівартістю придбання являє собою суму грошових коштів або інших цінностей, переданих до оплати отриманих товарів чи послуг. Переваги оцінки за собівартістю придбання полягають у тому, що вона являє собою ціну реальної угоди і може бути перевірена. Один із головних недоліків оцінки за собівартістю полягає в тому, що цінність активу для підприємства може змінитися з часом; після тривалого періоду вона може втратити значення міри вартості ресурсів підприємства, оцінки потенціалу або поточної ринкової ціни активу.

Оцінки за купівельною вартістю і за вартістю виготовлення використовуються у різних випадках. Так, оцінка за купівельною вартістю, в основному, застосовується на торговельних підприємствах, головним чином, до товарів, а на промислових – до сировини, матеріалів, палива тощо. Оцінка за вартістю виготовлення застосовується для об'єктів, що створюються підприємством самостійно.

В основі оцінки за сучасною (ринковою) вартістю міститься прагнення врахувати господарську кон'юнктуру, не зупиняючись перед необхідністю облікових оцінок, що вже склалися за даними бухгалтерського обліку, якщо останні знаходять відхилення від тих або інших об'єктивних показників чи норм. Такими показниками можуть бути останні ціни ринку, реалізаційні (у тих випадках, коли ринок не дає достатніх вказівок, або такі предмети на ринку не котируються) і відновлені ціни (рис. 5).

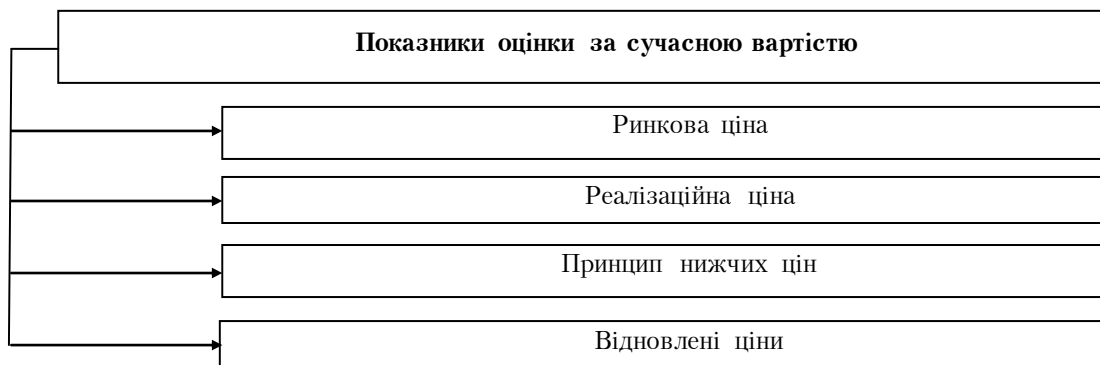

Рис. 5. Види оцінок статей балансу за сучасною вартістю

Під час оцінки за експлуатаційною придатністю, майно відображається не за вартістю його придбання або виготовлення, а у тій сумі, що визначена спеціальною комісією, до складу якої належать спеціалісти з оцінки, яка вивчила стан майна на певний момент.

Варто зазначити, що всі методи оцінок мають неоднакове значення в практиці роботи підприємства. Так, найбільш розповсюдженою є оцінка за собівартістю і за справедливою вартістю. Оцінка за експлуатаційною придатністю, за сучасних умов, набуває значення під час приватизації або іншої зміни власності.

Визначення справедливої ринкової вартості активів на цьому етапі є найбільш суперечливою проблемою в бухгалтерському обліку. Міжнародні стандарти фінансової звітності визначають, що, як правило, усі господарські операції оцінюються за первісною (історичною) вартістю [3]. Проте, такий вид оцінки не єдиний метод вимірювання, що використовується в міжнародній практиці.

В Україні методологічні засади оцінки основних засобів і нематеріальних активів, за їх визнання в обліку, відображені у фінансовій звітності та вибутті, визначені державою та закріплені на законодавчому рівні у Законі України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» [1], Положеннях (стандартах) бухгалтерського обліку 7 «Основні засоби» [6], 8 «Нематеріальні активи» [7] тощо.

У Законі України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» [1] визначено, що історична (фактична) собівартість пріоритетна в оцінці активів підприємства.

Залежно від того, що відбувається на даний час з активами: придбання, утримання на балансі чи вибуття, – а також від того, з якими активами бухгалтер у тому чи іншому випадку має справу, оцінка активів здійснюється за видами вартостей, зображених у таблиці 2.

Таблиця 2

Види вартісних оцінок необоротних активів*

№ з/п	Види вартісних оцінок	Документ, яким затверджено термін	Види активів	Обставини, за яких можлива відповідна оцінка
1	Первісна вартість	П(С)БО 7 «Основні засоби» [6] П(С)БО 8 «Нематеріальні активи» [7]	Основні засоби, нематеріальні активи	Придбання, утримання, вибуття
2	Історична (фактична собівартість)	Закон України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» [1]	Усі види активів, крім дебіторської заборгованості та монетарних активів	Придбання, утримання, вибуття
3	Переоцінена вартість	П(С)БО 7 «Основні засоби» [6] П(С)БО 8 «Нематеріальні активи» [7]	Основні засоби, нематеріальні активи	Утримання, вибуття
4	Відновлювальна вартість	–	Основні засоби	Утримання, вибуття
5	Залишкова вартість	–	Усі необоротні активи	Утримання, вибуття
6	Справедлива вартість	П(С)БО 19 «Об'єднання підприємств» [12]	Усі види активів	Придбання, утримання, вибуття
7	Ліквідаційна вартість	П(С)БО 7 «Основні засоби» [6]	Основні засоби	Вибуття (в окремих випадках), а також використовується для визначення суми вартості, що амортизується
8	Вартість, що амортизується	П(С)БО 7 «Основні засоби» [6]	Основні засоби	Використовується як база для нарахування амортизації

*Джерело: розроблено автором на основі [1, 6, 7, 12]

Відповідно до П(С)БО 7 «Основні засоби» [6] та 8 «Нематеріальні активи» [7] їх первісна вартість визначається у сумі грошових коштів або справедливої вартості інших активів, сплачених, переданих або витрачених для придбання чи їх створення. Історична (фактична) вартість складається з витрат, отриманих підприємством у зв'язку з придбанням, що має бути зафіксовано у первинних документах. Підрахунок сум за цими документами складає оцінку таких необоротних активів на етапі їх визнання.

Міжнародний стандарт бухгалтерського обліку 16 «Основні засоби» [4] визначає, що оцінювати основні засоби необхідно: 1) під час їх визнання; 2) після визнання; 3) якщо відбувається припинення визнання:

а) під час визнання об'єкт варто оцінювати за його собівартістю, тобто, за сумою сплачених грошових коштів чи їх еквівалентів або справедливої вартості, іншою формою компенсації, наданої для отримання активу на момент його придбання або створення, або, якщо прийнято, сумою, яку розподіляють на цей актив, за первісного визнання, згідно з конкретними вимогами інших МСФЗ;

б) після визнання суб'єкт господарювання має обрати або модель собівартості, або модель переоцінки за своєю обліковою політикою, і йому варто застосовувати цю політику до всієї групи основних засобів;

в) припинення визнання відбувається після вибуття об'єкта або коли не очікують майбутніх економічних вигід від його використання або вибуття. У цьому разі визнають прибуток чи збиток.

Варто зазначити, що, в цілому, нормативна база з бухгалтерського обліку в Україні щодо оцінки необоротних активів відповідає МСФЗ і МСБО, оскільки П(С)БО розроблялися відповідно до них. Незважаючи на те, що у національних стандартах обліку досить докладно визначений склад витрат, що

належать до зарахування у первісну вартість необоротних активів з метою дотримання принципу історичності, деякі питання вимагають удосконалення: щодо того, за якою оцінкою об'єкти бухгалтерського обліку мають оцінюватися після їх визнання, якими методами оцінки варто користуватися у інших господарських операціях з необоротними активами.

Міжнародні стандарти, окрім основної рекомендованої оцінки основних засобів за первісною вартістю, дозволяють альтернативний підхід: основні засоби можуть відображатися у звітності за переоціненою вартістю [3].

З переходом до ринкових умов господарювання процес вибору форм оцінки набуває все більшого значення. Суб'єкти господарювання у своїй діяльності використовують різні види оцінок, залежно від шляхів надходження основних засобів на підприємство (табл. 3).

Таблиця 3

Види оцінок основних засобів, залежно від шляхів їх надходження*

Шляхи надходження основних засобів (ОЗ) на підприємство	Види оцінок, що використовуються
1. Придбання ОЗ за плату	За п. 8 П(С)БО 7 первісна вартість придбаних об'єктів ОЗ формується з таких витрат: – суми, що сплачують постачальникам активів та підрядникам за виконання будівельно-монтажних робіт (без непрямих податків); – реєстраційних зборів, держмита та інших аналогічних платежів; – сум ввізного мита; – сум непрямих податків у зв'язку з придбанням (якщо вони не відшкодовуються підприємству / установі); – витрат на страхування, ризиків доставки ОЗ; – витрати на транспортування, установку, монтаж, налагодження ОЗ; – інших витрат, безпосередньо пов'язаних із доведенням ОЗ до стану, у якому вони придатні до використання із запланованою метою. Фінансові витрати, зокрема, відсотки за кредитом, не зараховуються до первісної вартості ОЗ, придбаних (створених) повністю або частково за рахунок запозичень. Виняток – фінансові витрати, що зараховуються до собівартості кваліфікаційних активів відповідно до П(С)БО 31 «Фінансові витрати»
2. Отримання ОЗ у обмін на подібний об'єкт	Первісна вартість дорівнює залишковій вартості переданого об'єкта ОЗ. Якщо залишкова вартість переданого об'єкта перевищує його справедливу вартість, то первісною вартістю буде справедлива вартість переданого об'єкта, із зарахуванням різниці до витрат звітного періоду. Відповідно до п. 4 П(С)БО 19 «Об'єднання підприємств» справедлива вартість – це сума, за якою може бути здійснено обмін активу, або оплата зобов'язання в результаті операції між обізнаними, зацікавленими й незалежними сторонами
3. Отримання ОЗ у обмін на неподібний об'єкт	Первісна вартість дорівнює справедливій вартості переданого немонетарного активу, збільшеній (зменшеній) на суму грошових коштів чи їх еквівалентів, що була передана під час обміну
4. Безоплатне отримання ОЗ	Первісна вартість дорівнює їх справедливій вартості на дату отримання з урахуванням витрат, зображених у п. 8 П(С)БО 7
5. Внесення ОЗ до статутного капіталу	Здійснюється за погодженою засновниками (учасниками) підприємства їх справедливою вартістю, з урахуванням витрат, наведених у п. 8 П(С)БО 7
6. Переведення ОЗ з оборотних активів, товарів, готової продукції	Первісна вартість дорівнює собівартості таких активів, що визначається згідно з П(С)БО 9 «Запаси» та 16 «Витрати»

*Джерело: розроблено автором на основі [6, 8, 11, 12, 13]

Таким чином, залежно від того, яким шляхом надходять основні засоби на підприємство, формується їх первісна вартість. Саме за первісною вартістю вони зараховуються на баланс підприємства. Первісна вартість основних засобів збільшується на суму витрат, пов'язаних із поліпшенням об'єкта (модернізація, модифікація, добудова, дообладнання, реконструкція тощо), що призводить до збільшення майбутніх економічних вигід, первісно очікуваних від використання об'єкта, та зменшується у зв'язку з ліквідацією об'єкта основних засобів.

Практикуючі бухгалтери декілька століть ведуть бухгалтерський облік і складають фінансову звітність для зацікавлених у цій інформації користувачів. До останніх десятиліть у звітності було запропоновано результати бухгалтерського обліку, тобто залишки на його рахунках. Виходячи зі змісту і призначення бухгалтерського обліку (визначення, вимірювання, реєстрації, накопичення, узагальнення, зберігання та передачі інформації про діяльність підприємства зовнішнім та внутрішнім користувачам для прийняття рішень), проблеми оцінки об'єктів обліку (за справедливою, теперішньою та іншою вартістю) не виникало. Облік завжди був відображений за поточними цінами на момент операції. За цими цінами подавалася інформація у звітності. Справедливе прагнення власників, акціонерів, потенційних інвесторів та інших зацікавлених користувачів бачити у фінансовій звітності реальну картину фінансового стану підприємства призвело до необхідності оцінювати статті фінансової звітності за цінами на момент її складання. Але підкреслюємо, мова не стосується цін, що використовують у процесі ведення обліку, а це стосується оцінки статей звітності. Такий підхід зафіксовано в багатьох нормативних документах з бухгалтерського обліку. Так, у П(С)БО 10 «Дебіторська заборгованість» [9] у п. 12 наголошено: «Довгострокова дебіторська заборгованість, на яку нараховуються проценти, відображається в балансі за їхньою теперішньою вартістю». Аналогічне формулювання наведено у п. 10 П(С)БО 11 «Зобов'язання» [10]. Підкреслюємо, у наведених прикладах мова не йде про використання цих оцінок у бухгалтерському обліку, а лише за відображення у звітності (в балансі). Недоцільність використання оцінки за теперішньою вартістю в бухгалтерському обліку проілюструємо на прикладі.

Ситуація 1: Банк надав позику підприємству А 1 000 грн. під 10 % річних на 5 років. Сплату відсотків передбачено щорічно в кінці року. Ринкова ставка за аналогічний кредит складає 10 %. Розрахуємо теперішню вартість кредиту (табл. 4).

Таблиця 4

Розрахунок теперішньої вартості кредиту

Рік	Основний борг (1 000 грн.)		Проценти 10 % = 100 грн.		Теперішня вартість кредиту (гр.2 + гр.4)
	Теперішня вартість 1 грн. (10 %, 5 років)	Теперішня вартість боргу (гр.1*1 000)	Ануїтет. фактор (10 %, 5 років)	Теперішня вартість відсотків (гр.3*100)	
А	1	2	3	4	5
1-ий	0,621	621	0,379	379	1000
2-ий	0,683	683	0,317	317	1000
3-ій	0,751	751	0,249	249	1000
4-ий	0,826	826	0,174	174	1000
5-ий	0,909	909	0,091	91	1000

Як бачимо з таблиці 1, за умови, коли відсоткова ставка по кредиту не відрізняється від ринкової, теперішня вартість кредиту дорівнює сумі виданого (отриманого) кредиту. Бухгалтер, якщо навіть не має інформації щодо теперішньої вартості довгострокової заборгованості, застосовує її у звітності правильно, відповідно до вимог стандартів. Але проблеми починаються, коли кредит видано (отримано) за ставкою, що відрізняється від ринкової.

Ситуація 2: Кредит видано під 4 % річних. Інші умови кредитування без змін (як у ситуації 1). Розрахуємо теперішню вартість кредиту за іншою умови (табл. 5).

Таблиця 5

Розрахунок теперішньої вартості кредиту

Рік	Основний борг (1 000 грн.)		Проценти 40 грн.		Теперішня вартість кредиту (гр.2 + гр.4)
	Теперішня вартість 1 грн. (10 %, 5 років)	Теперішня вартість боргу (гр.1*1 000 грн.)	Ануїтет. фактор (10 %, 5 років)	Теперішня вартість відсотків (гр.3*40 грн.)	
А	1	2	3	4	5
1-ий	0,621	621	0,379	152	773
2-ий	0,683	683	0,317	127	810
3-ій	0,751	751	0,249	99	850
4-ий	0,826	826	0,174	69	895
5-ий	0,909	909	0,091	36	945

У цій ситуації, якщо відображати в обліку виданий банком, а отриманий підприємством кредит, необхідно зробити такі бухгалтерські проведення (табл. 6).

*Бухгалтерські проведення з відображення теперішньої вартості кредиту
(інші проводки не вказані) у банку і на підприємстві*

Банк	Підприємство
видана позика	отримана позика
Дт. Кредити видані – 1 000 Кт. Гроші – 1 000	Дт. Гроші – 1 000 Кт. Позика банку – 1 000
Оцінка виданої позики за теперішньою вартістю:	Оцінка отриманої позики за теперішньою вартістю:
Дт. Витрати - 227 Кт. Кредити видані - 227	Дт. Позика банку – 227 Кт. Доходи – 227
Щорічна переоцінка позики за теперішньою вартістю:	
Перший рік	
Дт. Кредити видані – 37 Кт. Доходи – 37	Дт. Витрати – 37 Кт. Позика банку – 37
Другий, третій, четвертий і подальші роки до погашення кредиту робиться такий план рахунків, відповідно, на суми: 40, 45, 50 і 55.	

Як бачимо, під час оцінки кредиту за теперішньою вартістю, банк показує витрати, а підприємство доходи на таку ж саму суму – 227 грн. Це для банку недоотриманий дохід. Можливо ця інформація дуже суттєва для оцінки ефективності діяльності менеджменту банку, але вона спотворює реальну ситуацію: не можна відображати в обліку недоотримані доходи. Ще яскравіше це бачимо в обліку підприємства: воно відображає дохід, що у наступні роки перекривається витратами, яких також не було. Знову ж таки, отримання дешевого кредиту важливо для оцінки роботи менеджменту, проте, до чого тут бухгалтерський облік? Рішення цієї проблеми просте: в бухгалтерському обліку теперішню вартість кредиту не відображати, а у Звіті про фінансовий стан показати з детальним розкриттям різниці між обліком і звітністю.

Розглянутий приклад досить впевнено вказує на доцільність ведення обліку за цінами на день господарської операції (історичної, собівартості). Результати такого обліку на звітну дату потрібно подавати у формі бухгалтерського балансу, дані якого варто трансформувати у Звіт про фінансовий стан, згідно з вимогами чинних стандартів з детальним розкриттям різниць між даними балансу і Звіту про фінансовий стан. Бухгалтерський баланс і Звіт про фінансовий стан – це мають бути окремі самостійні звітні форми. Щодо стандартів, то, можливо, не випадково Комітет з міжнародних стандартів бухгалтерського обліку змінює МСБО на МСФЗ, що пропонують вимоги до кожної статті звітності, враховуючи і вимоги до їх оцінки. Але це не стосується оцінок об'єктів бухгалтерського обліку. Не можна ототожнювати такий принцип бухгалтерського обліку – грошову оцінку та технічні способи оцінки активів, зобов'язань і капіталу на дату балансу. Це різні речі.

Запропонований підхід дозволить зберегти бухгалтерський облік і забезпечить достовірне подання інформації щодо стану підприємства.

Основна ідея продемонстрована на обліку довгострокових заборгованостей, але це можна сказати і про інші об'єкти обліку, враховуючи їх особливості. Так, якщо розглядати не фінансові необоротні активи, то варто, насамперед, врахувати, що за їх придбання (виготовлення) кошти вилучаються з обігу на тривалий період часу, але витратами визнаються відповідно до отримання від їх використання доходу в формі амортизації витрат на їх придбання (виготовлення). Таким чином, амортизувати потрібно раніше вилучені кошти. А якщо кошти не вилучалися, то нема чого амортизувати. Будь-яка дооцінка та безоплатне надходження необоротних активів не має амортизуватися. Щодо дооцінки, то логіка залишається та ж сама: в обліку вона не відображається, а у Звіті про фінансовий стан відображається із розкриттям причин і використаних методів переоцінки. Щодо зниження ціни і втрати корисності, має бути такий саме підхід. Але якщо відображати в обліку зниження ціни і втрати корисності, то може виникнути проблема з податком на додану вартість (ПДВ). Ця ситуація не розглядається у Податковому Кодексі України (ПКУ) [X], але фіскальні органи трактують будь-яке зменшення вартості активів як використання цих активів на невиробничі цілі, що має бути оподатковано. Щодо оподаткування податком на прибуток, то варто звернути увагу на вимоги ст. 138 ПКУ, згідно з якими фінансовий результат з метою оподаткування коригується на наслідки відображення в обліку вимог П(С)БО та МСБО, а саме, на суму витрат від зменшення корисності або на суму доходів від відновлення корисності основних засобів і нематеріальних активів. До речі, зменшення корисності може бути наслідком помилки під час встановлення терміну корисної експлуатації активу, але у будь-якому випадку кошти, витрачені свого часу на придбання необоротних активів, мають бути повністю амортизовані й виведені з-під оподаткування, тобто зараховані до витрат діяльності, тому що ці витрати реально понесені, а це означає, що під час визначення фінансового результату вони мають бути враховані.

Чи треба коригувати оцінку статей Звіту про фінансовий стан на дату звітності, вирішує підприємство. Пропонуємо цю функцію покласти на інвентаризаційну комісію, але можуть бути й інші варіанти.

На сьогодні, відбувається зміна понять – єдина грошова оцінка та реальна вартість об'єктів обліку (також оцінка). Це може призвести до викривлення результатів рахівництва.

Ототожнення понять оцінки як методу бухгалтерського обліку і оцінки активів, капіталу і зобов'язань на дату звітності є причиною того, що одна форма фінансової звітності називається Баланс, а у дужках додається Звіт про фінансовий стан. За своєю сутністю, це мають бути різні форми звітності. У Балансі варто відображати результати рахівництва, а у Звіті про фінансовий стан варто наводити інформацію про фінансовий стан з урахуванням оцінювальної вартості активів, зобов'язань та капіталу на дату звітності. Різницю між даними Балансу і Звіту про фінансовий стан доцільно розкривати у Примітках до фінансової звітності. Це дозволить користувачам інформації оцінити ступінь достовірності коригувальних оцінок, тобто ступінь довіри до наведеної у звітності інформації.

Крім того, такий підхід забезпечує суттєве наближення бухгалтерського обліку до вимог податкового законодавства України. На даний час податкове законодавство України зорієнтовано на бухгалтерський облік, побудований на використанні історичної вартості, тому Податковим кодексом України (ПКУ) [5] передбачено коригування фінансового результату на різниці, що виникли внаслідок відображення в бухгалтерському обліку зміни вартості об'єктів обліку, згідно з вимогами національних і міжнародних стандартів бухгалтерського обліку і звітності. Так, згідно зі статтею 138, «Різниці, які виникають при нарахуванні амортизації необоротних активів»:

138.1. Фінансовий результат до оподаткування збільшується:

- на суму нарахованої амортизації основних засобів або нематеріальних активів відповідно до національних положень (стандартів) бухгалтерського обліку або міжнародних стандартів фінансової звітності;
- на суму уцінки та втрат від зменшення корисності основних засобів або нематеріальних активів, зарахованих до витрат звітного періоду, відповідно до національних положень (стандартів) бухгалтерського обліку або міжнародних стандартів фінансової звітності;
- на суму залишкової вартості окремого об'єкта основних засобів або нематеріальних активів, визначеної, відповідно до національних положень (стандартів) бухгалтерського обліку, у разі ліквідації або продажу такого об'єкта.

138.2. Фінансовий результат до оподаткування зменшується:

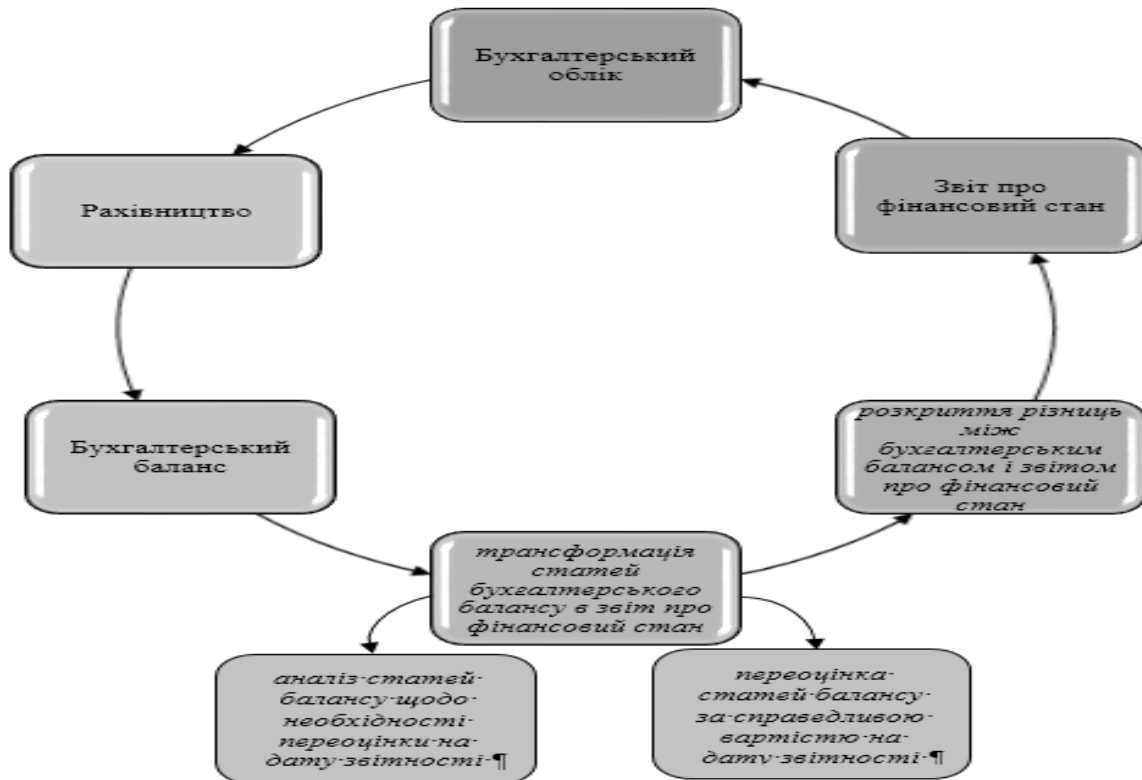
- на суму розрахованої амортизації основних засобів або нематеріальних активів відповідно до п. 138.3;
- на суму залишкової вартості окремого об'єкта основних засобів або нематеріальних активів, визначеної з урахуванням дооцінок ст. 138 Податкового Кодексу, у разі ліквідації або продажу такого об'єкта;
- на суму дооцінки та вигід від відновлення корисності основних засобів або нематеріальних активів, у межах попередньо зарахованих до витрат уцінки та втрат від зменшення корисності основних засобів або нематеріальних активів, відповідно до національних положень (стандартів) бухгалтерського обліку або міжнародних стандартів фінансової звітності.

Безумовно, вартість є однією з найбільш фундаментальних категорій усіх економічних дисциплін, враховуючи прикладну і теоретичну бухгалтерію. Основоположні принципи бухгалтерського обліку вимагають грошової оцінки майна і будь-яких господарських операцій (економічних дій на підприємстві). Ці вимоги виникають із сутності системи бухгалтерського обліку. Але, коли мова йде про оцінку капіталу (про ціну підприємства), то його оцінка має розраховуватися через ймовірну вартість майна на дату звітності, і ціна досить часто не пов'язана із предметом, а залежить від багатьох ринкових факторів: модно, чи не модно на даний момент, чи є попит, від їх купівельної спроможності, наскільки цей предмет потрібен тощо, до того моменту, як за цей предмет сплатили або передали право власності згідно з договором, у якому вказано ціну, реальну вартість розрахувати неможливо.

Якщо враховувати суб'єктивний фактор під час переоцінки, то стає зрозумілим, що відображення дооцінки в бухгалтерському обліку призведе до викривлення його сутності. Однак користувачам фінансової інформації необхідна інформація щодо реальної вартості необоротних активів, у тому числі основних засобів як головної складової вартості підприємства. Пошуки виходу з цієї ситуації дозволяють запропонувати наступне.

По-перше, в системі бухгалтерського обліку не треба відображати переоцінку необоротних активів, у тому числі основних засобів. Після оцінки основних засобів, під час первісного визнання, їх варто облікувати за первісною (історичною) вартістю. Таким чином, у бухгалтерському балансі варто надавати інформацію про необоротні активи за первісною вартістю. Цього потребує зміст і призначення бухгалтерського обліку. Однак, користувачам фінансової інформації необхідно знати реальну вартість активів і реальний фінансовий результат діяльності підприємства. Така інформація має особливе значення в фінансовому плані.

Тому, по-друге, переоцінка необоротних активів на звітну дату необхідна. За переоціненої вартості, необоротні активи варто відображати не в бухгалтерському балансі, а у звіті про фінансовий стан. Різницю між даними балансу і звіту про фінансовий стан варто розкривати у примітках до звіту про фінансовий стан. Це забезпечить зацікавлених осіб достовірною інформацією про фінансовий стан, і у той саме час збереже сутність і призначення бухгалтерського обліку. У такому випадку основні моменти системи бухгалтерського обліку можна зобразити таким чином (рис. 6).

*Джерело: розроблено автором

Рис. 6. Складові системи бухгалтерського обліку*

Потреби користувачів у фінансовій інформації та вимоги до її достовірності зростають. Пошук шляхів задоволення цих вимог започаткував ідею оцінювати активи, капітал і зобов'язання в бухгалтерському обліку за справедливою вартістю. Знання про справедливу вартість можна здобути майже виключно у процесі реалізації, чого не відбувається на дату звітності. Щоб забезпечити надійність системи бухгалтерського обліку, не можна використовувати будь-які розрахункові ціни, у тому числі прогнозні, стратегічні тощо. Оцінку варто здійснювати за історичною вартістю. Але, існує й інша точка зору: для задоволення потреб користувачів у прогнозній інформації про потенційні доходи і вартість підприємства пропонується усунути історичну оцінку як основний принцип бухгалтерського обліку та запровадити концепцію оцінки за справедливою вартістю. На наш погляд усунення історичної оцінки в бухгалтерському обліку призведе до його руйнування.

Серед теоретичних засад методології оцінки в бухгалтерському обліку відома концепція стабілізаційної бухгалтерії: на рахунках зберігається оцінка за історичною вартістю (за собівартістю), а інформація в балансі застосовується за поточними оцінками. Такий підхід, на наш погляд, є доречним.

Висновки та перспективи подальших досліджень:

1. Варто розрізнити оцінку як один із основоположних принципів бухгалтерського обліку і оцінку як процедуру, що здійснюється з метою отримання реальної (справедливої) вартості майна, зобов'язань і капіталу підприємства на дату звітності.

2. У практичній бухгалтерії варто виокремлювати два етапи: процес рахівництва (відображення на рахунках бухгалтерського обліку будь-яких господарських операцій (економічних дій)) і процес звітності (формування фінансової інформації для користувачів).

3. На першому етапі (рахівництва) не може бути іншої оцінки об'єктів обліку крім історичної собівартості. Цей етап має завершуватися складанням бухгалтерського балансу.

4. Для забезпечення користувачів інформацією щодо реальної вартості активів, зобов'язань і капіталу, статті бухгалтерського балансу на дату звітності, за необхідності, мають переоцінювати і результати подавати у Звіті про фінансовий стан. Різницю між даними бухгалтерського балансу і Звіту про фінансовий стан варто розкривати в примітках до Звіту.

5. За трансформації даних бухгалтерського балансу до Звіту про фінансовий стан можуть використовуватися різноманітні підходи щодо оцінки статей звітності, але у кожному випадку варто обґрунтувати економічну доцільність використання того чи іншого методу оцінки.

6. Амортизацію основних засобів і необоротних активів неправильно розглядати як цільове накопичення грошей для подальшого їх використання на оновлення необоротних активів. Це процес

систематичного повернення до обігу авансованих раніше коштів на придбання (виготовлення, поліпшення) основних засобів і нематеріальних активів шляхом зарахування суми їх зносу до витрат виробництва.

7. Амортизувати варто лише фактично отримані витрати. Якщо не було витрат, то нема чого амортизувати, тому не потрібно амортизувати безоплатно отримані необоротні активи і різні дооцінки. Це, по-перше, відповідає сутності амортизації, а по-друге – дозволяє суттєво ліквідувати різницю між бухгалтерським обліком і податковими розрахунками.

Список використаної літератури:

1. Закон України «Про бухгалтерський облік і фінансову звітність в Україні» від 16.07.1999 р. № 996-XIV : Редакція станом на 03.01.2017 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/996-14>.
2. *Ищенко О.А.* Сутність оцінки та її значення в обліку необоротних активів бюджетних установ / *О.А. Ищенко* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://eztuir.ztu.edu.ua/3702/1/170.pdf>.
3. Міжнародні стандарти бухгалтерського обліку / за ред. *С.Ф. Голова*. – К. : ФПБАУ, 2004. – 248 с.
4. МСБО 16 «Основні засоби» від 01.01.2012 : Редакція станом на 01.01.2012 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/929-014>.
5. Податковий кодекс України від 02.12.2010 р. № 2755-VI : Редакція станом на 01.01.2017 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>.
6. П(С)БО 7 «Основні засоби» від 27.04.2000 р. № 92 : Редакція станом на 24.07.2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0288-00>.
7. П(С)БО 8 «Нематеріальні активи» від 18.10.1999 № 242 : Редакція станом на 01.01.2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0750-99>.
8. П(С)БО 9 «Запаси» від 20.10.1999 р. № 246 : Редакція станом на 01.01.2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0751-99>.
9. П(С)БО 10 «Дебіторська заборгованість» від 08.10.1999 р. № 237 : Редакція станом на 09.08.2013 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0725-99>.
10. П(С)БО 11 «Зобов'язання» від 31.01.2000 р. № 20 : Редакція станом на 18.03.2014 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0085-00>.
11. П(С)БО 16 «Витрати» від 31.12.1999 р. № 318 : Редакція станом на 09.08.2013 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0027-00>.
12. П(С)БО 19 «Об'єднання підприємств» від 07.07.1999 № 163 : Редакція станом на 09.08.2013 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0499-99>.
13. П(С)БО 31 «Фінансові витрати» від 28.04.2006 № 415 : Редакція станом на 19.08.2014 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z0610-06>.

References:

1. The Verkhovna Rada of Ukraine (1999), *Pro buhgalters'kyj oblik i finansovu zvitnist' v Ukraini*, available at: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/996-14>
2. Ishhenko, O.A (2017), *Sutnist' ocinky ta i'i' znachennja v obliku neoborotnyh aktyviv bjudzhetnyh ustanov*, available at: <http://eztuir.ztu.edu.ua/3702/1/170.pdf>
3. *Mizhnarodni standarty buhgalters'kogo obliku* (2004), in Golova, S.F. (ed), FPBAU, Kyi'v, 248 p.
4. *Osnovni zasoby* (2012), MSBO 16, available at: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/929-014>
5. *Podatkovyj kodeks Ukrainy* (2010), vid 02 grudnja, № 2755-VI, Redakcija stanom na 01.01.2017, available at: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>
6. *Osnovni zasoby* (2000), P(S)BO 7, № 92, available at: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0288-00>
7. *Nematerial'ni aktyvy* (1999), P(S)BO 8, № 242, available at: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0750-99>
8. *Zapasy* (1999), P(S)BO 9, № 246, available at: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0751-99>
9. *Debitors'ka zaborgovanist'* (1999), P(S)BO 10, № 237, available at: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0725-99>
10. *Zobov'jazannja* (2000), P(S)BO 11, № 20, available at: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0085-00>
11. *Vytraty* (1999), P(S)BO 16, № 318, available at: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0027-00>
12. *Ob'jednannja pidpryjemstv* (1999), P(S)BO 19, № 163, available at: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0499-99>
13. *Finansovi vytraty* (2006), P(S)BO 31, № 415, available at: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z0610-06>

КАФКА Софія Михайлівна – кандидат економічних наук, доцент, завідувач кафедри обліку і аудиту Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу.

Наукові інтереси:

- облік, аналіз, аудит та оподаткування господарської діяльності підприємств;
- облік, аналіз та аудит необоротних активів.

Тел.: (067) 509–22–91.

E-mail: Kafka@i.ua.

Стаття надійшла до редакції 20.01.2017.